

УДК 811.161.2'37

DOI 10.24919/2411-4758.2017.110496

Віра КОТОВИЧ,

*кандидат філологічних наук, докторант, доцент кафедри
філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі,*

*Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)*

virako@ukr.net

orcid.org/ 0000-0001-6370-8135

ОЙКОНІМИ: РОЗДУМИ ПРО СЕМАНТИКУ

У статті проаналізовано семантичність / асемантичність онімної лексики, розглянуто різні погляди на цю проблему. Доведено, що семантичні характеристики апелятивної та пропріальної лексики суттєво різняться між собою. З'ясовано, що для різних класів онімів існують неоднакові критерії семантичного аналізу. Обґрунтовано сутність специфічної семантики, якої набуває ойконім у мовленні. Підтверджено думку, що в поняття «семантика ойконіма» закладено зміст, який передбачає вихідне мотиваційне значення назви поселення та лінгвокультурну інформацію.

Ключові слова: онім; ойконім; семантика; семантичний аналіз; ономастика; лінгвокультурологія.

Лит. 29.

Віра КОТОВИЧ,

*кандидат філологічних наук, докторант, доцент кафедри
філологічних дисциплін та методики їх преподавання в начальній*

*школі Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)*

virako@ukr.net

ОЙКОНИМЫ: РАЗМЫШЛЕНИЯ О СЕМАНТИКЕ

В статье проанализировано семантичность / асемантичность онимной лексики, рассмотрены различные взгляды на эту проблему. Доказано, что семантические характеристики апелятивной и пропріальной лексики существенно различаются между собой. Выяснено, что для разных классов онимов существуют неодинаковые критерии семантического анализа. Обосновано существование специфической семантики, присущей ойкониму в речи. Подтверждено мнение, что в понятие «семантика ойконима» заложено содержание, пре-

дусматривающее исходное мотивационное значение названия селения и лингвокультурную информацию.

Ключевые слова: *оним; ойконим; семантика; семантический анализ; ономастика; лингвокультурология.*

Лит. 29.

Постановка проблеми та аналіз досліджень. Ойконіми – назви заселених людиною об'єктів – характеризуються власним змістом і формою. Слугує цьому і семантика, і будова назв. Можна вважати ойконіми тільки адміністративно-територіальними знаками, однак насправді – це лінгвокультурні символи з величезним умістом інформації про суспільно-історичне, етнокультурне, специфічно національне життя народу-автохтона (в абсолютній більшості) на своїй землі. Словотвір ойконімів – особливо важливий аспект лінгвістичних студій, але не менш вагомим є аналіз семантики назв населених пунктів, що й стало об'єктом нашого дослідження. «Попри безперервні суперечки про лексичне значення власних назв, думок залишається стільки ж, скільки й опонентів. Питання ускладнюється тим, що саме поняття «семантика оніма» не однозначне: в нього закладено сенс не тільки лексичного значення, але й, з одного боку, набагато вужчий, що передбачає лише вихідне мотиваційне значення, а з другого – набагато ширший, що включає всю інформацію, яку можна почерпнути з імені», – розмірковує М. Рут у своїй статті «Антропоніми: роздуми про семантику» [17, 59], яка вмотивувала назву нашої розвідки. Для вирішення питання – семантичні чи асемантичні оніми вчена вибрала антропоніми, наголосивши, що, по-перше, семантичність / асемантичність у різних класах власних назв проявляється по-різному; по-друге, з двох найбільш вивчених класів – топонімів і антропонімів – останній явно рідше розглядався в плані виявлення семантики і, по-третє, якраз щодо антропонімів теза про відсутність лексичного значення виглядає особливо вагомою [17, 59–60]. **Мета нашої статті** – розглянути семантичну структуру ойконімів.

Виклад основного матеріалу. Номінація населених пунктів – явище суспільне. Люди не називали своїх поселень випадково. Мусив бути якийсь визначальний чинник, що слугував підґрунтям назви, той чинник був природним, логічно й закономірно окресленим, концентрував у собі вербальне осмислення колективного досвіду [12, 115]. Однак із часом первісний мотив номінації заселеного людиною об'єкта здебільшого втрачався, ойконім ставав «ортодоксальним знаком» (О. Березович). «Замість того, щоб просто означати, як усі загальні назви, власна назва називає» [13, 252]. Тож традиційно оніми більшість учених уважали асемантичними. Біля витоків цієї думки стоїть англійський логік

Джон Стюарт Мілль. Ще в середині XIX ст. Мілль припускав, що власні імена позбавлені значення і є своєрідними ярликами, або мітками, які допомагають упізнавати предмети і відрізнити їх один від одного. З іменами-мітками не пов'язується характеристика названого предмета, вони не «конотують», а тільки «денотують» його. За Міллем: «Джон, Лондон, Англія – назви, що лише позначають предмети, а отже, не мають значення, бо не вказують на жодні якості» [2]. Зрозуміло, що й серед сучасників філософа, й серед учених XX–XXI ст. його судження мають як прихильників, так і опонентів. Бо онім *Джон* можна розглядати, як антропонім, засвідчений в англійському іменнику й позбавлений реального значення, або як ім'я конкретної людини (*Джон* Кеннеді, *Джон* Маккарті та ін.), що володіє «відсоціумним денотатом» і «відсоціумним конотатом» [17, 64], або як образний, метафоричний номінатор («Поїхав *Іван* на заробітки, а повернувся уже *Джоном*»). Подібно ж і з онімом *Лондон*: 1) ойконімом *Лондон* – місто, столиця Англії та Великої Британії; 2) синекдоха: «*Лондон* зробив свій вибір покинути ЄС»; 3) метафора: «Привіз із собою додому частину *Лондона*» або «У *Львові* весь тиждень моросило. Що тут скажеш? *Лондон*».

Сьогодні майже хрестоматійними є три концепції семантичності / асемантичності оніма: заперечення значення у власній назві; визнання, що власна назва має лексичне значення тільки в мовленні, в конкретній ситуації, де вона безпосередньо співвідноситься з референтом; твердження, що власна назва має лексичне значення як у мовленні, так і в мові, однак воно принципово відрізняється від значення назв загальних.

Перша концепція, тобто безапеляційне твердження про повну асемантичність власних назв, отримує все менше й менше прихильників. О. Суперанська з цього приводу цитує А. Реформатського: «У системі лексики власні назви своєю «гіпертрофічною номінативністю» і редукцією семасіологічної функції об'єктивно протиставлені загальним назвам. Власні назви принципово обмежені своєю номінативністю [тобто їм властива] редукція семасіологічної (першочергово понятійної!) інтенції, як «оголення» номінативності, оскільки назва (як слово) називати повинна, навіть якщо не пов'язана з поняттям» [21, 7]. Іншими словами, власні назви – важливий складник лексики, це слова мови і як такі вони не можуть не мати певної семантики. До того ж розв'язання питання про лексичну семантику онімів будується не лише на логічних міркуваннях, а й на прискіпливому вивченні прямих ономастичних фактів [19, 38–40]. У ракурсі першої позиції характерними є міркування М. Толстого, який, дотримуючись наведених вище поглядів Є. Куриловича («власна назва називає»), робить із них висновок, що онім асемантичний, тобто позбав-

лений значення в тому сенсі, в якому цей термін може бути прийнятним для апелятивів [22, 395].

Друга концепція аргументовано обстоюється О. Суперанською та її науковою школою, яка вважає власні назви спеціальною лексикою. А отже, традиційний для слів загальної лексики зв'язок «слово – поняття – річ» у власних назвах змінюється на «ім'я – номінований об'єкт». Понятійність назв загальних виникає разом із ними і закріплюється в мові, а власні назви не мають понятійності в мові: вони набувають її в мовленні, в ході знайомства учасників мовленнєвої ситуації з номінованим об'єктом. Але власні назви мають лексичне значення, яке складається з взаємовідношень їхніх компонентів та з характерних особливостей тих об'єктів, для називання яких вони створюються. У мовленні, будучи закріплені за конкретними об'єктами, власні назви отримують понятійний зміст від властивостей цих одиничних об'єктів (своїх референтів) [21, 8–9]. Ю. Карпенко з цього приводу пише: «Якщо для загальних назв одиницею мислення цілком виразно є поняття, то із власними назвами справа виглядає більш складною і туманною. Тут кажуть про одиничне поняття, уявлення і навіть про зоровий образ» [10, 228].

Третя концепція доповнює попередню з акцентом на тому, що, аналізуючи семантику оніма, слід розглядати її інформативність, точніше мовленнєві, енциклопедичні та мовні складники такої інформативності. Мовленнєва інформація відтворює зв'язок імені з об'єктом і виявляє ставлення того, хто говорить, до об'єкта. Це наймасовіша і найповерхневіша інформація власної назви, відома завжди і всім. Енциклопедична – являє собою не тільки комплекс інформації, відомої тому, хто говорить, після знайомства з об'єктом, але й суму попередньої інформації, яку мовець може отримати, попри те, що ніколи не бачив об'єкт.

Якщо мовленнєвий та енциклопедичний складники «перебувають на поверхні» і доступні для всебічного вивчення, то для розгляду мовного складника необхідний детальний аналіз, що включає в себе такі аспекти: 1) мовна належність оніма; 2) словотвірна модель; 3) етимологія; 4) обґрунтування вибору саме цієї, а не іншої вихідної основи (етимона); 5) екстралінгвальна характеристика (географічний, історичний, культурологічний аспекти інформативного поля); 6) акцентування та творення похідних форм [11].

Мовний аспект часто спроектований на текстуальну трансформацію власної назви. «Що б не казали про семантику власної назви (вона є чи її не існує) – то голе теоретизування, а насправді власна назва містить незмірний обсяг інформації – треба тільки ту інформацію побачити» [10, 61]. Якщо іти за звичною схемою: «сигніфікат – денотат – конотат»,

яка визначає в загальному вигляді структуру лексичного значення, то в ойконімі, як і в антропонімі, є очевидною відсутність яскраво вираженого сигніфіката [за 17, 2], а про конотат ідеться в художньому тексті («Як тебе не любити, *Києве мій?*») – виразове навантаження лягає на топонімічне значення наймення [10, 20]) або в мовленні («Це моя *Вільхівочка*», – мовець про село *Вільхівка*). У мовленні ойконімі виконує не тільки номінативну, але й ідентифікаційну (відношення назви до об'єкта) та диференційну (відношення об'єкта до інших об'єктів) функції [10, 234], несучи, крім того, в собі величезний обшир лінгвокультурної інформації.

«Семантика топоніма – це поняття про конкретний географічний об'єкт, що включає відомості про вид об'єкта і його місцезнаходження. Водночас семантика – конус наших знань про об'єкт і цей конус розширюється до безмежності. Місцезнаходження і вид об'єкта – вершина конуса, найближче значення топоніма, обов'язковий мінімум інформації, необхідний, щоб слово стало не просто послідовністю звуків, що позбавлена сенсу, а значеннєвою одиницею – топонімом» [1, 75]. Аналізуючи семантику топонімів, О. Березович розглядає передусім семантику етимонів-апелятивів, наголошуючи, однак, що семантика вихідного апелятива і те значення апелятива, яке закріплено в назві, нетотожні. У топонімі, як і у всякій іншій мовленнєвій реалізації мовного значення, функціонує спеціалізоване значення вихідного апелятива: з'являються нові смислові відтінки, а якась частина вихідної семантики може підлягати редукції [1, 75].

Семантична характеристика ойконімів – це також аналіз їхніх етимонів. Однак етимоном ойконіма може бути як апелятив, так і онім (зрештою, мікротопоніми теж можуть бути і відапелятивними, і відонімними, але відапелятивними вони є набагато частіше). Тож слушною є думка, що питання про наявність / відсутність і про характер лексичного значення власних назв **по-різному** вирішується щодо конкретних класів онімів [17, 1]. Правомірним вважаємо розгляд семантики ойконіма лише за умови, що семантичним студіям передують словотвірні. В іншому випадку дослідник може потрапити в полон народної етимології, як, до прикладу, за аналізу численних ойконімів, етимонами для яких стали «фауно-флористичні» апелятиви, антропоніми, гідроніми чи мікротопоніми.

Немає жодного сумніву, що сучасні *Абрикосівки* чи *Абрикосове* мотивовано флоролексею *абрикос*: чи то йдеться про колишні *Безнісківці* Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл., що 1966 р. безпідставно перейменовані на *Абрикосівку*, чи про нетипову як для поселення

назву *Господар* Михайлівського р-ну Запорізької обл., що від 1958 р. теж іменується *Абрикосівкою*, чи про *Абрикосівку* Олешківського р-ну Херсонської обл. або *Абрикосове* Білгород-Дністровського р-ну Одеської обл., що отримали свої назви від реальних *абрикосових* садів. Жоден дослідник не візьметься шукати в словниках імен антропоніма *Абрикос*, щоб з'ясувати, чи така власна назва не вмотивувала утворення названих ойконімів (до речі, антропоніма *Абрикос* і справді немає, але є сучасні прізвища *Абрикосов* та *Абрикосова*). Новітність моделі на **-івка** та імовірність іменувати поселення на Херсонщині та Одещині, взявши до уваги велику кількість *абрикосових* насаджень, не піддають сумніву семантично виправданій етимології двох останніх ойконімів.

Натомість низку назв населених пунктів із флоролексею *яблуко* розглядаємо як етимологічно різні назви. Сьогодні в Україні побутують такі поселення: *Яблукове*, *Яблуневе* (6), *Яблунець*, *Яблунця* (3), *Яблунів* (6), *Яблунівка* (33), *Яблунівське*, *Яблунне*, *Яблунювця*, *Яблунька* (2), *Яблуня*, *Яблучко*, *Яблучне* (5). Більшість із них, очевидно, мотивовано апелятивом *яблуня*. Однак із шести ойконімів *Яблунів*, припускаємо, що п'ять – посесиви на **-ів** від давнього слов'янського імені *Яблунь* (пор. *Яблань* [16, 211]), або ж деривати від антропоніма *Яблоновський*. Винятком є хіба що *Яблунів* Мукачівського р-ну Закарпатської обл., бо цей ойконім вживається замість колишнього *Almas Nagy* [6, 244] (*Нодь Алмаш – Великий Алмас*) і утворений тільки за аналогією до давніх посесивів. А історичні відомості про перейменування колишнього *Влодкава* на *Яблунів* Косівського р-ну Івано-Франківської обл. навпаки – не заперечують, а підтверджують посесивність ойконіма: закладене на землях села Стопчатова, іменоване Станіславом *Влодеком* з отриманням магдебурзького права як *Влодків*, у 1630–1640-х роках поселення перейменоване Яном *Яблоновським* за його прізвищем як *Яблунів*.

Посесивними відантропонімними дериватами могли бути й окремі *Яблунівки*, однак тільки ретельний аналіз кожного такого ойконіма (а їх аж 33) дав би змогу з'ясувати: це прикметник *яблуневий* або апелятив *яблуня* послугували мотивом для творення назви поселення; чи село номіновано за іменем засновника або власника; чи назва є демінутивом із суфіксом **-к-а** від ойконіма *Яблунів*; чи «готовий» мікротопонім *Яблунівка* перенесено на назву поселення.

Назви поселень *Яблунець*, *Яблунця*, *Яблунювця* могли постати від однойменних гідронімів, позаяк суфікси **-ець**, **-иця** – традиційно відгідронімі. Відсутність однойменної річки чи потоку в селі ще не є ознакою того, що 200 – 300 років тому, коли виникла потреба назвати поселення, такого водного об'єкта тут не було [3, 15]. Через *Яблуню* Ярем-

чанського р-ну Івано-Франківської обл. протікає річка *Яблунька*, назва якої могла бути як мотиватором назви поселення, так і похідною від неї.

Отже, названі вище ойконіми могли бути мотивованими апелятивами *яблуко*, *яблуня*, *яблунька*, *яблучко*, антропонімами *Яблунь*, *Яблуня*, *Яблуновський* тощо, гідронімами *Яблунець*, *Яблунця*, *Яблуновиця* чи ін., назвами місцевостей (мікротопонімами) *Яблукове*, *Яблуневе*, *Яблунівка*, *Яблунівське*, *Яблунне*, *Яблунька*, *Яблуня*, *Яблучко*, *Яблучне* чи ін. Тому не можна зараховувати всі ці ойконіми до однієї лексико-семантичної «флорогрупи».

Протягом свого побутування назва поселення могла бути сталою, а могла зазнавати різних, найчастіше фонетико-морфологічних, змін. До давнього, первісного ойконіма ми зазвичай проявляємо більший інтерес, бо незмінна назва свідчить і про незмінність духу її ім'ядателя, позаяк за Гумбольдтом «мова народу – це його дух». Звиклі до того, що перейменування поселень часто здійснювалося невмотивовано, ми не завжди зауважуємо, що окремі ойконіми змінювали свою назву якраз з метою, якщо так можна сказати, покращення семантики.

До прикладу, сьогодні в Україні є три поселення *Ангелівка* і одне – *Ангелінівка*. Щодо *Ангелінівки* Роздільнянського р-ну Одеської обл. – це виразний дериват із суфіксом **-івк-а** від антропоніма *Ангеліна* [24, 32]. Формально ойконіми *Ангелівка* утворені за такою ж словотвірною моделлю. Назву поселення *Ангелівка* Заліщицького р-ну Тернопільщини утворено від антропоніма *Ангела* [24, 32] (відомо, що поселення номіновано на честь конкретної особи – *Ангеліни* Лянцкоронської). Поселення *Ангелівка* Тернопільського р-ну Тернопільської обл. до 20-их років ХХ ст. іменувалося *Янелівка*. Назва була утворена від антропоніма *Янеля*, імовірного варіанта імені *Анеліна* [24, 36]. Довідник 1947 р. фіксує назву *Ангелівка*; 1967 р. поселення було об'єднане з с. Чернелів-Руський; 1987 р. – перейменоване на *Пігареве*; 1991 р. – знову на *Ангелівку*. Первісна назва сучасної *Ангелівки* Долинського р-ну Івано-Франківщини – *Лази*. З 1811 р., після поселення на цій землі німецьких колоністів-протестантів, населений пункт став іменуватися *Ентелзберг* (*Engelsberg* – ‘ангельська гора’), а з 1946 р. – *Ангелівкою*.

Така «семантична доля» сучасних українських *Ангелівок*. І попри те, що вони не мають прямого відношення до апелятива *ангел* (іменування *Engelsberg* – символічне), саме з ним асоціюються назви цих сіл і асоціації такі набагато приємніші, ніж ті, які виникають при роздумах над семантикою ойконімів *Чортків* Тернопільської обл. чи *Чортовець* Городенківського р-ну Івано-Франківщини. І хоча словотвірний аналіз доводить, що ойконім *Чортків* – посесив на **-ів** від антропоніма *Чортко* [16,

14], а *Чортовець*, очевидно, назва відгідронімна [4, 92], – асоціації залишаються. До речі, саме такі народноетимологічні асоціації посприяли перейменуванню колишнього поселення *Чешибіси* Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл. на *Єзупіль*. Оминаючи низку народноетимологічних легенд, зазначимо, що в первісному ойконімі засвідчено родинну назву *Чешибіс* чи *Тьшибсь* (за М. Худашем) [25, 93–94]. 1594 р. поселення було вщент спалене татарами, а 1597 р. відбудоване уже на новому місці й перейменоване на *Єзуполь* – «місто *Ісуса*». Саме про такі оніми писав М. Толстой у «Нотатках про слов'янські власні назви»: «Якщо звернутися до географічних і особових назв нового походження, то в їх утворенні можна помітити дві протилежні тенденції. Нові географічні назви тяжіють до понятійності і до певної мотивованості назви. При їх утворенні, крім називання, ставиться ціль відомого означення назви» [22, 383].

Чим відомішою є власна назва, тим інформаційних та асоціативних сем у ній більше [15]. Для прикладу, семантичну структуру ойконіма *Львів* можна розширити значною кількістю асоціативних характеристик: *столиця Галичини, центр Західної України, адміністративний центр Львівської області, культурна столиця України, місто Данила Галицького, місто Лева, місто левів, місто слячих левів, королівське місто, перлина корони Європи, місто-музей, маленький Париж, маленький Відень, український П'ємонд, Бандерштадт* та ін. У назв невеликих поселень такого семантичного об'єму немає, фактично існує тільки денотативний зв'язок: *Мокряни – село*. Такий ойконім, як правило, існує тільки в складі апелятивно-онімного комплексу, хоча об'єм його семантики може змінюватися, як правило, збільшуватися, пор.: до 2000 р. *Буковель – гора*; після 2000 р. *Буковель – найбільший гірськолижний курорт України, найстрімкіший у своєму розвитку гірськолижний курорт світу, гірськолижна та сноуборд школа, Міжнародний дитячий центр «Артек-Буковель», українська Швейцарія, карпатська Швейцарія* тощо.

«Навіть утративши прозору семантику, ставши ортодоксальним знаком, топонім долає цю знакову ортодоксальність, <...> прагне до відтворення в назві властивостей об'єктів або реально існуючих взаємовідношень з іншими об'єктами і з людиною, тобто прагне до мотивації, смислової наповненості» [1, 76]. Щоправда ця смислова наповненість не завжди правильно прочитується, особливо при аналізі ойконіма, якщо, наголосимо, семантичним студіям не передують словотвірні, мотив номінації поселення може бути цілком стертим. За приклад наведемо назви теперішніх поселень із початковим **Буч-**: *Буча, Бучак, Бучали,*

Бучач, Бучачки, Бучая, Бучин, Бучина, Бучки, Бучмани, Бучми. Жодний із цих ойконімів не утворено від апелятива *буча* ‘великий крик, галас, тривога; сварка, колотнеча’ [20 I, 268], хоча саме такі асоціації спричинилися до перейменування колишньої *Бучі* Берегівського р-ну Закарпатської обл. на *Затишине*. М. Худаш наводить групу слів, співзвучних з коренем **Буч-**: *бучавий* ‘зсохлий’, *бучавити* ‘тверднути’, ‘сохнути’, говіркове *бучак* у значенні ‘бузько, лелека’, *бучина* ‘букове дерево’, *бучний* ‘розкішний, багатий, шумний’, *бучність* ‘пишність, величність’, *бучно* ‘розкішно, багато, шумно’, *бучок* (зменшене від *бук*), також ‘букова палиця’ чи взагалі ‘палиця’, а також ‘невеликий вулик’, *бучуля* як варіант *бочуля* від *бочка*. Серед усіх слів з елементом **буч-** учений правомірно не бачить такого, яке можна було би поєднати з наведеними вище ойконімами [25, 98].

У Київській обл. місто *Буча* розкинулося на берегах річки *Буча*, від якої й отримало свою назву. Сам гідронім *Буча* В. Лучик виводить від географічного терміна *буча* ‘глибока яма в річці’ з посиланням на рос. *буча* ‘глибоке місце в річці, водоверт’ , блр. *бучка* ‘глибоке місце в річці, затока’ [9, 31], основа якого зводиться до псл. **buk-* / **buč-* ‘ричати, ревіти, гудіти, дзижчати’ [8 I, 285] (для поширених в гірській місцевості назв річок і потоків з відбиттям «шумової» ознаки водних об’єктів з вибитими глибокими ямами на дні), або ж до інд.-єв. **bheu* / **bhou* ‘пухнути, здійматися, набухати, перебувати (про воду)’ [9, 28–33] (для поліських та лісостепових гідронімів із вказівкою на їхню роздутість, розливи, перебування води) [14, 86].

Бучак, с. Канівського р-ну Черкаської обл., давнє поселення на Дніпрі із чотирма дворами та 15-ма мешканцями, відселене та зруйноване у зв’язку з незавершеним будівництвом Канівської ГАЕС, у XVI ст. іменувалося, за припущенням П. Клепатського, *Підсичі*, а ще раніше, можливо, *Пересечен* (*Пересьчънь*) [7, 98]. У пізнішому часі поселення згадане в документах як *Бучак*. Л. Похилевич уважав, що нову назву село отримало в пам’ять про галицьке містечко *Бучак* [18, 584] (очевидно, йдеться про *Бучач*, що на Тернопільщині). Екстралінгвальні фактори найвиразніше спричинилися до встановлення семантики етимона: Ян Потоцький 1779 р. був дідичем *Бучача*, а 1782 р. отримав посаду старости канівського, тож цілком імовірним є постання ойконіма шляхом трансонімізації «галицької назви». Сьогодні похідною від ойконіма є назва озера *Бучак*, утвореного на місці нижнього котловану недобудованої станції.

Села *Бучали* Городоцького р-ну Львівської обл., *Бучачки* Снятинського р-ну Івано-Франківської обл., *Бучки* Малинського р-ну Жито-

мирської обл. та Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл., *Бучми* Жовківського р-ну Львівської обл. і смт *Бучмани* Олевського р-ну Житомирської обл. утворено від родинних назв, відповідно, *Бучали* ‘родина *Бучала*’, *Бучачки* ‘родина *Бучачка*’, *Бучки* ‘родина *Бучка*’, *Бучми* ‘родина *Бучми*’, *Бучмани* ‘родина *Бучмана*’. Антропоніми *Бучал(о)*, *Бучачка* (андронім від *Бучак* [4, 56]), *Бучко*, *Бучма*, *Бучман*, очевидно, є суфіксальними дериватами давньослов’янського відкомполітичного імені *Бучь* [16, 31], похідного від імен-комполітивів на взірць *Будивой*, *Будиславь* [16, 28–29], *Vudimir* [29, 72]. Про імовірність утворення особової назви *Буч* від *Богучай* говорить М. Худаш [26, 52], а від *Будимир* – Я. Свобода [29, 138].

Від антропоніма *Бучак* за допомогою архаїчного суфікса **-jь* утворено назву міста *Бучач* Тернопільської обл. [3, 52].

Посесивними утвореннями від давнього слов’янського імені *Буча* або *Бука* є ойконіми *Бучин* Любешівський р-н Волинської обл. [28, 20] та *Бучина* Бродівського р-ну Львівської обл. Назва поселення *Бучина* могла утворитися й від назви місцевості *Бучина*, мотивованої апеллятивом *бучина* ‘молодий буковий ліс’ [5, 70], ‘місце, поросле буком; буковий ліс, гай’ [27, 30].

Назву села *Бучая* Новоушицького р-ну Хмельницької обл. Н. Торчинська, М. Торчинський уважають посесивним генітивом [23, 85], М. Худаш – посесивом на **-ja* [25, 99], але й перше, й друге припущення означають, що серед давніх антропонімів слід шукати ще одного деривата від імені *Буч* – **Бучай*.

Як бачимо, всі ойконіми з початковим **Буч-** відбивають у собі взаємовідношення заселеного об’єкта з людиною або з іншими об’єктами (з гідронімами, з мікротопонімами) і їхня звукова подібність з лексею *буча* ‘великий крик, галас, тривога; сварка, колотнеча’ викликає асоціації, які не мають жодного лінгвістичного підґрунтя, тобто семантично це абсолютно різні лексеми. Тож визначаючи, що назва кожного конкретного населеного пункту (а не ойконіма як адміністративно-територіальної одиниці), потрапивши у мовленнєвий контекст, володіє **своєрідною** семантикою, ми розглядаємо семантику етимона. Однак мусимо бути переконані, що таким етимonom є апеллятив, до того ж семантика ойконіма не тотожна семантиці базового апеллятива (пор. місто *Долина* і апеллятив *долина*, село *Кути* і апеллятив *кут*). В іншому випадку, якщо ойконім мотивовано не апеллятивом, а онімом, семантика назви поселення визначається етимonomом, але не семантикою цього етимона (село *Петрове* – *Петрове* село, але значення особового імені *Петро* не має відношення до значення назви села *Петрове*).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Семантичні характеристики апелятивної та пропріальної лексики суттєво різняться між собою. Не можна говорити про єдині критерії семантичного аналізу і всередині онімної лексики: для різних класів онімів вони неоднакові. Ойконім можна розглядати з трьох позицій: він побуває 1) як адміністративно-територіальний знак; 2) у мовленні як назва конкретного поселення; 3) в художньому тексті і (зрідка) в мовленні як конотативна одиниця. У першому випадку ойконім не має реального значення, виконує номінативну функцію, слугує вербальним знаком заселеного людиною об'єкта. Ойконім як назва конкретного поселення в мовленні наділений енциклопедичною (історичною, лінгвістичною, культурологічною, географічною та ін.), частково (вибірково) асоціативною інформативністю та своєрідною семантикою, яка за достовірного етимологічного аналізу може визначитися семантикою апелятивного етимона або вказівкою на онімний етимон; виконує, крім номінативної, ідентифікаційну та диференційну функції. Ойконім як конотативна одиниця в художньому тексті і (зрідка) в мовленні може приймати на себе різноманітні культурні конотації. І насамкінець влучний висновок В. Супруна й Г. Мадієвої: «Онімна семантика – проблема, яка постійно отримує нові імпульси для роздумів при аналізі раніше не досліджених або мало досліджених імен, мов різної типології і генеалогії. Кожне наступне осмислення цієї проблеми стає новим кроком на шляху до практично нездійсненої мети – створити повну теорію власної назви, позбавлену суперечностей» [15], у чому і вбачаємо перспективу наших подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Березович Е. Л Семантические микросистемы топонимов как факт номинации / Е. Л. Березович // Вопросы ономастики. – Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1991. – Вып. 19 : Номинация в ономастике. – С. 75–90.
2. Бондалетов В. Л. Из истории изучения имени собственного / Русская ономастика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.textologia.ru>
3. Бучко Д., Котович В. Походження назв населених пунктів Тернопільщини / Дмитро Бучко, Віра Котович. – Дрогобич: Посвіт, 2017. – 316 с.
4. Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття / Д. Г. Бучко. – Львів : Світ, 1990. – 143 с.
5. Габорак М. Топонімія Галицької Гуцульщини. Етимологічний словник-довідник. / Мирослав Габорак. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. – 656 с.
6. Дэже Л. Очерки по истории закарпатских говоров / Ласло Дэже. – Будапешт : И-во академии наук Венгрии, 1967. – 278 с.
7. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / [відпов. ред. О. С. Стрижак]. – К. : Наукова думка, 1985. – 254 с.

8. Етимологічний словник української мови / [редкол. : О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
9. Карпенко О. П. Гідронімія Центрального Полісся / О. П. Карпенко. – К. : Кий, 2003. – 317 с.
10. Карпенко Ю. Літературна ономастика : Збірник статей / Юрій Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2008. – 328 с.
11. Королева И. А. Информативное поле имен собственных [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/n>
12. Котович В. Ойконіми як експлікатори антропонімного коду / В. В. Котович // Записки з ономастики. – Вип. 19. – Одеса : Астропринт, 2016. – С. 112–123.
13. Курилович Е. Очерки по лингвистике : Сборник статей / Е. Курилович. – М. : Из-во иностранной литературы, 1962. – 456 с.
14. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / В. В. Лучик [відп. ред. В. Г. Скляренко]. – К. : ВЦ «Академія», 2014. – 544 с.
15. Мадиева Г., Супрун В. Размышления о семантике онимов [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://group-global.org/ru/node/26900>
16. Морошкин М.Я. Славянский именовслов или собрание славянских личных имён в алфавитном порядке / М. Я. Морошкин. – Спб., 1867. – 213 с.
17. Рут М. Э. Антропонимы: размышления о семантике / М. Э. Рут // Известия Уральского государственного университета. – 2001. – № 20. – С. 59–64.
18. Сказання про населені місцевості Київської губернії [збір. Л. Похилевич]. – К., 1864.
19. Скляренко О., Скляренко О. Типологічна ономастика : [монографія] у 5 кн. Книга перша : Лексико-семантичні особливості онімного простору / Олексій Скляренко, Ольга Скляренко. – Одеса : Астропринт, 2012. – 416 с.
20. Словник української мови : в 11-ти т. / [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1971–1981. – Т. I–XI.
21. Суперанська А. В. Ономастика начала XXI века / А. В. Суперанская. – М. : Институт языкознания РАН, 2008. – 80 с.
22. Толстой Н.И. Избранные труды. – Т. 1 : Славянская лексикология и семасиология / Н. И. Толстой. – М. : Язык русской культуры, 1997. – 520 с.
23. Торчинська Н. М., Торчинський М. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області / Н. М. Торчинська, М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 549 с.
24. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К. : Довіра, 2005. – 509 с.
25. Худаш М. Л., Демчук М. О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімі утворення) / М. Л. Худаш, М. О. Демчук – К. : Наукова думка, 1991. – 268 с.
26. Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (Утворення від слов'янських автохтонних відкомполітичних скорочених особових власних назв) / М. Л. Худаш. – К. : Наукова думка, 1995. – 362 с.

27. Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відапелятивні утворення) / Михайло Худаш. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2006. – 452 с.

28. Шульгач В. П. Ойконімія Волині : Етимологічний словник-довідник / В. П. Шульгач. – К. : «Кий», 2001. – 189 с.

29. Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení / Jan Svoboda. – Praha : Nakladatelství ČSĀN, 1964. – 318 s.

REFERENCES

1. Berezovych, E. L. (1991). Semanticheskye mykrosystemu toponymov kak fakt nomynatsyy [Semantic microsystems of toponyms as a fact of nomination]. *Voprosy onomastyky – Question of onomastics* 19, 75–90. [in Russian]
2. Bondaletov, V. L. (1983). Iz istoryy izucheniya imeny sobstvennoho [From the history of studying the proper name]. Retrieved from <http://www.textologia.ru> [in Russian]
3. Buchko, D. & Kotovych, V. (2017). *Pokhodzhennia nazv naselenykh punktiv Ternopilshchyny [The origin of the names of settlements Ternopil]*. Drohobych: Posvit. [in Ukrainian]
4. Buchko, D. H. (1990). *Pokhodzhennia nazv naselenykh punktiv Pokuttia [The origin of the names of settlements Pokuttya]*. Lviv : Svit. [in Ukrainian]
5. Haborak, M. (2011). *Toponimiia Halytskoi Hutsulshchyny*. Etymolohichni slovnyk-dovidnyk [Toponymy of Halytska Hutsulshchyna]. Ivano-Frankivsk : Misto NV [in Ukrainian]
6. Dezhe, L. (1967). *Ocherky po ystoryi zakarpatskykh hovorov [Essays on the history of Zakarpattia dialects]*. Budapesht : V-vo akademyy nauk Venhryy. [in Hungary]
7. Etymolohichni slovnyk litopysnykh heohrafichnykh nazv Pivdennoi Rusi (1985) [Etymological Dictionary of chronicles of geographical names of Southern Rus]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]
8. Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy (1982–2012) [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian]
9. Karpenko, O. P. (2003). *Hidronimiia Tsentralnoho Polissia [Hydrology of Central Polessye]*. Kyiv : Kyi. [in Ukrainian]
10. Karpenko, Yu. (2008). *Literaturna onomastyka : Zbirnyk statei [Literary Onomastics]*. – Odesa : Astroprynt. [in Ukrainian]
11. Koroleva, I. A. (2016). Informatyvnoe pole imen sobstvennykh [Information field of proper names]. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n> [in Russian]
12. Kotovych, V. (2016). Oikonimy yak eksplikatory antroponimnoho kodu [Oykonimes as explorers of anthroponymic code] / *Zapysky z onomastyky – Notes from onomastics* – Odesa : Astroprynt, 19, 112–123. [in Ukrainian]
13. Kurylovych, E. (1962). *Ocherky po lynchvystyke : Sbornyk statei [Essays on linguistics]*. – Moskow : V-vo inostrannoï lyteratury. [in Russian]
14. Luchyk, V. V. (2014). *Etymolohichni slovnyk toponimiv Ukrainy [An etymological dictionary of toponyms of Ukraine]*. – Kyiv : Akademiia [in Ukrainian]

15. Madyeva, H., Suprun, V. (2015) Razmyshleniya o semantyyke onymov [Reflections on the semantics of onimes]. – Retrieved from <http://group-global.org/ru/node/26900> [in Russian]
16. Moroshkyn, M. Ia. (1867) *Slavianskyi ymenoslov yly sobranne slavianskykh lychnykh ymën v alfavytnom poriadke* [*Slavic names or a collection of Slavic personal names in alphabetical order*]. St Peterburg. [in Russia]
17. Rut, M. E. (2001) Antroponymy : razmyshleniya o semantyyke [Anthroponyms : reflections on semantics] / *Izvestiya Uralskogo gosudarstvennogo universiteta – Information of the Ural State University*, 20, 59–64. [in Russian]
18. Pokhylevych, L. (Eds.) (1864) *Skazannia pro naseleni mistsevosti Kyivskoi hubernii* [*Legend of the populated areas of the Kiev province*]. Kyiv. [in Ukrainian]
19. Skliarenko, O. & Skliarenko, O. (2012) *Typolohichna onomastyka : [monohrafiia]* u 5 kn. Knyha persha : Leksyko-semantychni osoblyvosti onimnoho prostoru [*Typological onomastics*]. Odesa : Astropynt [in Ukrainian]
20. Slovnyk ukrainskoi movy : v 11-ty t. (1971–1981) [Dictionary of the Ukrainian language]. – Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]
21. Superanska, O. V. (2008) *Onomastyka nachala XXI veka* [*Onomastics of the early 21st century*]. Moscow : Instytut jazykoznavnyia RAN [in Russian]
22. Tolstoi, N.I. (1997) *Izbrannye trudy*. – T. 1 : Slavianskaia leksykologhiya y semasyolohiia [*Selected works*]. Moscow: Jazyk russkoi kultury [in Russian]
23. Torchynska, N. M. & Torchynskyi, M. M. (2008) *Slovnnyk vlasnykh heohrafichnykh nazv Khmelnytskoi oblasti* [*Dictionary of own geographical names of Khmelnytsky region*]. Khmelnytskyi : Avist [in Ukrainian]
24. Triiniak, I. I. (2005) *Slovnnyk ukrainskykh imen* [*Dictionary of Ukrainian names*]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian]
25. Khudash, M. L., Demchuk, M. O. (1991) *Pokhodzhennia ukrainskykh karpatskykh i prykarpatykykh nazv naselenykh punktiv (vidantroponimni utvorennia)* [*Origin of Ukrainian Carpathian and Carpathian names of settlements (antroponimes formations)*]. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian]
26. Khudash, M. L. (1995) *Ukrainski karpatski i prykarpatyky nazvy naselenykh punktiv (Utvorennia vid slovianskykh avtokhtonnykh vidkompozytnykh skorochenykh osobovykh vlasnykh nazv)* [*Ukrainian Carpathian and Precarpathian names of settlements (Creation from the Slavic autochthonous offcomposite abbreviated personal proper names)*]. Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian]
27. Khudash, M. (2006) *Ukrainski karpatski i prykarpatyky nazvy naselenykh punktiv (vidapeliatyvni utvorennia)* [*Ukrainian Carpathian and Precarpathian names of settlements (apelyativ formation)*]. Lviv : Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian]
28. Shulhach, V. P. (2001) *Oikonimiia Volyni* : Etymolohichni slovnnyk-dovidnyk [*Oykonimija Volyn*]. Kyiv : Kyi [in Ukrainian]
29. Svoboda, Ja. (1964) *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha : Nakladatelství ČSAN [in Czech]

Стаття надійшла до редколегії 20.09.2017 р.